دو فصل‌نامه علمی تخصصی
مطالعات اجتماعی
سال هشتم، ش سیزدهم، بهار و تابستان ۱۴۰۱
صفحات ۱۱۱ ـ ۹۳

Studies Of Muslim Contemporary Thought
Year.۸, No.۱۳
Spring and Summer ۲۰۲۲
P ۹۲ ـ ۱۱۱

اعجاز تفسیر علمی قرآن کریم

خادم علی قاسمی *

چکیده

یکی از مسائل مهمی که اندیشمندان مسلمان را از آغاز نزول قرآن کریم به خود مشغول داشته است، موضوع تبیین وجوه اعجاز علمی قرآن کریم است؛ زیرا قرآن کریم از حیث اعجاز، وجوه متعدد دارد. وجوه آن به دلیل عظمت قرآن کریم و گستردگی آن برای انسان‌های اهل تدبر و بصیرت‌اند که در هر برهه از زمان، جنبه‌های جدیدی از اعجاز علمی قرآن کریم را آشکار می‌سازد.

وجوه دیگر آن‌هم به انسان برمی‌گردد، چون انسان ازنظر دانشی ضعیف و دارای محدودیت‌اند، حوزه شناخت او نسبت به مسائل جهان هستی و نیز اعتماد کافی بر ابزار شناخت انسانی (علم تجربی) باعث می‌گردد که میان پژوهشگران حوزه علوم قرآنی و مفسرین اختلاف‌نظر وجود داشته باشد.

وجوه دیگر آن به خود قرآن کریم برمی‌گردد، قرآن کریم مشتمل بر محتوای عالی و نکات دقیق و اسرارآمیز و پر از رموز لطیف از حکمت، امثال، قصص و استدلال است. بی‌تردید هر چه زمان بگذرد، عظمت قرآن و برخی از وجوه اعجاز علمی قرآن و سری از اسرار و رازهای نهفته آن آشکار می‌شود.

---

* دانش پژوه دکترای قرآن و علوم اجتماعی/ جامعه المصطفی العالمیه/ مجتمع آموزش عالی علوم انسانی

در این مقاله ضمن تعریف اعجاز علمی قرآن، نظریات مطرح‌شده به‌نقد هر یک از آن‌ها پرداخته و دیدگاه معتدل که همان برخورداری قرآن از اشارات علمی باشد برگزیده و نمونه‌های از آیات علمی مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌گیرد.

کلیدواژه: اعجاز علمی، وجوه اعجاز، آثار مثبت و منفی اعجاز، آیات علمی قرآن

مقدمه

عظمت فوق‌العاده قرآن کریم باعث گردیده که همگان را تحت تأثیر قرار داده و جاذبه منحصربه‌فرد برای محققین و پژوهشگران ایجاد نماید، به‌طوری‌که هرکسی این کتاب را با توجه به علاقه، تخصص، دیدگاه و گرایش خود موردبررسی و پژوهش قرار دهد، ادیب آن را به‌مثابه کتابی ادبی نگریسته و بهره برد، فقیه از آن بهره‌های فقهی برد، متکلم جلوه‌های کلامی را به نمایش گذاشت، دانشمند اندیشه‌ها و تجربیات علمی خود را نزد قرآن برد تا میزان کارآیی آن‌ها را بیابد.

یکی از زمینه‌های مهم بحث در اعجاز قرآن کریم، اعجاز علمی است، با پیشرفت و توسعه دامنه علوم و اختراعات و اکتشافات جدید و توسعه علوم تجربی و نیز شوق و علاقه وافر محققان قرآنی به تحقیق و پژوهش در این راستا، شاهد و گواه نمونه‌هایی در زمینه اعجاز بوده‌ایم. در این خصوص می‌توان به‌طورکلی ادعا نمود که به‌صورت عملی سه دیدگاه راجع به بعید علمی قرآن کریم وجود دارد که طی نظریات مطرح از ناحیه دانشمندان علوم قرآنی مورد تحلیل و ارزیابی قرارگرفته و بعدازآن به تعریف اعجاز علمی، پیشینه تفسیر علمی، معیار تفسیر علمی، آثار مثبت و منفی اعجاز علمی قرآن کریم و سپس به نمونه‌های قرآنی اعجاز علمی که در قرآن کریم آمده و مورد تفحص و پژوهش دانشمندان علوم

قرآنی قرارگرفته‌اند پرداخته می‌شود. قبل از ورود به آیات علمی قرآن کـریم لازم است مفاهیم مرتبط به موضوع بحث ازنظر لغوی مورد واکاوی مفهومی قرارگرفته و معنای اصطلاحی آن بیان گردد

اعجاز

با نگاه به قرآن کریم متوجه می‌گردیم که واژگان چون «آیه»[1] و «بینه»[2] و «برهان»[3] و «سلطان»[4] را در مورد امور خارق‌العـاده و معجـزات پیـامبران بکـار برده است؛ و از واژه «معجزه» در این مورداستفاده ننموده است اما اصطلاح رایج و مشهور در این زمینه واژه «معجزه» است.

معجزه در لغت

معجزه در لغت می‌تواند (مُ. ج.زَ) امر خارق‌العاده که دیگران از آوردن مثل آن عاجز باشد؛ و جمع آن می شود معجزات (عمید،۱۳۸۲:۲۲۷۲)

معجزه [عر.: معجزَة] امر خارق عادت که پیامبران برای اثبات دعوت خود بـه مـردم نشـان مـی‌دهنـد: موضـوع صـحبتش همیشـه از معجـزه انبیـا... بـود (انوری،۱۳۸۱:۷۱۴۶)

معجزه [مَ جَ یا مَ ج] (ع مص) ناتوان- شدن. (تاج المصادر بیهقی). ناتوان گردیدن. معجزه [مُ جِ زَ یا جِ زِ] (عِ ا) چون خرق عادتی از نبی صادر شود که خلق از آوردن مثل آن عاجز آید آن را معجزه گویند و چون از وی خـرق عـادتی پیـدا گردد آن را کرامت خوانند و چون خرق عادتی از کافر به ظهور آید آن را استدراج گویند. به‌عبارت‌دیگر معجزه امر خارق‌العاده است که به دست مدعی نبـوت ظـاهر شود موافق دعوی او باشد. (دهخدا،۱۳۳۴: ۶۹۸)

[1] اعراف /۳
[2] ابراهیم /۹
[3] نساء /۱۷۴
[4] ابراهیم / ۱۱

معجزه در اصطلاح

اما معجزه از نگاه اصطلاح عبارت از امر خارق عادتی است که برای اثبات ادعای نبوت آورده می‌شود به‌طوری‌که موافق ادعا باشد و شخص دیگر نتواند مثل آن را انجام دهد بلکه همه درآوردن آن عاجز باشند

(اصفهانی،۱۳۸۳، ج ۱: ۷۲) ولی درعین‌حال معجزه امر منافی با حکم عقل یا باطل کننده اصل علیت نیست (محمدی،۱۳۷۵: ۸۸) درواقع قرآن معجزه جاویدان پیامبر اسلام و سند زنده حقانیت راه اوست. قرآن عزیز تنها معجزه حاضر در عصر ماست که گواه همیشه صادق اسلام و راهنمایی انسان‌هاست.

تفسیر علمی

تفسیر همان برداشتن پرده حجاب از چیزی است و در مورد قرآن، روشن کردن نکات مشکل در الفاظ، معانی و اهداف یک آیه را تفسیر گویند؛ اما علم در اینجا یعنی علوم تجربی، علومی که با شیوه امتحان و تجربه (آزمایش و خطا) درستی و یا نادرستی نظریه‌ها و قوانین حاکم بر طبیعت را بررسی می‌کند. پس منظور از تفسیر علمی همان توضیح دادن آیات قرآن، به‌وسیله علوم تجربی است.

پیشینه تفسیر علمی

انطباق قرآن با علوم تجربی، از قرن دوم هجری شروع شد و به‌زودی جای خود را به‌عنوان یک روش تفسیر قرآن باز کرد و بسیاری از مفسران، فلاسفه، متکلمان و محدثان به آن روی آوردند (رضایی اصفهانی، ۱۳۶۵: ۳۵) در یک قرن اخیر، در جوامع اسلامی، توجه بیشتری به این روش تفسیری شد، تا آنجا که بسیاری از روشنفکران و مفسران و حتی متخصصان علوم تجربی هم به تفسیر آیات به‌وسیله علوم تجربی و اثبات اعجاز علمی قران روی آوردند، هرچند هدف هر گروه، یا فردی از این نوع تفسیر با دیگران تفاوت داشت.(رضایی اصفهانی،۱۳۸۰: ۳۲-۳۳) به‌طورکلی علل عمده گرایش مسلمانان به این روش تفسیری را می‌توان در چند چیز خلاصه نمود که عبارتند از توجه قرآن به علوم،

ترجمه آثار علوم طبیعی و فلسفی، برداشت که همه علـوم در قـرآن وجـود دارد، توجه به علوم طبیعی و کشفیات جدیـد، پیـروزی اصـالت حـس، احسـاس دفـاع دانشمندان اسلامی از حملات غربی‌ها و نیز تلاش برخی از مفسران و دانشـمندان علوم تجربی تا با استخدام علوم تجربی، اعجاز علمی قرآن کریم را اثبات نماید.

نظریات تفسیر علمی قرآن کریم

به‌طورکلی سه دیدگاه و نظریه راجع به تفسیر علمی قـرآن کـریم وجـود دارد که در این سیاهه به‌طور اختصار به آن پرداخته می‌شود.

الف) عده از دانشمندان قائل به وجود همه علوم و دانش در قـرآن کـریم است؛ و بر این ادعای خود ادله و شواهد ارائه نموده که به بعض از آن‌ها پرداختـه می‌شود.

۱. ظواهر بعض از آیات دلالت بر این دارد که همه‌چیز در قرآن کریم وجود دارد. مثل: «وَ نَزَّلْنا عَلَیْکَ الْکِتابَ تِبْیاناً لِکُلِّ شَیْءٍ» ای پیامبر ما این کتاب را که بیانگر همه موضوعات است بر تو نازل نمودم (النحل /۸۹)

۲. آیاتی که اشاره به علوم مختلف و گوناگون دارد. مثلاً: «وَ کَفی بِنا حاسِبینَ» و کافی است که ما حساب‌رس باشیم. چون پروردگار از همه‌چیز آگاه است و بر همه امور اشراف دارد .(الانبیاء/ ۴۷)

۳. هم‌چنین در این زمینه روایات داریم که بیانگر این مطلب‌اند که همه علوم در قرآن کریم وجود دارد. از امام باقر (ع) روایت‌شده که فرموده « ان الله و تبارک‌وتعالی لم یدع شیا تحتاج الیه الامه الا انزله فی کتابه و بینه لرسوله» خداوند تبارک‌وتعالی هیچ‌چیزی را که مسلمانان بدان نیازمند باشند، فروگذار نکرده است مگر آنکه آن‌ها را در قرآن کریم نازل فرموده و برای پیامبرش بیان فرموده است.

ب) عده دیگر از دانشمندان علوم قرآنی اعتقاد دارد که قرآن صرفاً کتاب هدایت است و در راستای هدایت و انسان‌سازی نازل گردیده است و اثر از مسائل علمی در آن نیست. ابواسحاق شاطبی (۹۰۷ ه ق) می‌گوید: «قرآن برای بیان احکام آخرت و مسائل جنبی آن آمده است» (سیوطی، ۱۴۱۶:۸۲) امین الاسلام طبرسی و نیز جار الله زمخشری بر این نظریه‌اند «منظور از بیان همه‌چیز در قرآن کریم، مسائل مربوط به هدایت و دین است.»(طبرسی،۱۳۷۲، ج ۴: ۷۶-۷۹) این دیدگاه قابل توجیه و تأویل‌اند، نمی‌توان به آن تمسک نمود، چون سخن آن‌ها با ظاهر آیات ناسازگارند، زیرا در قرآن کریم علاوه بر احکام دینی و هدایتی، سخن از احکام، حدود، قوانین ارث، دستورات جنگی، حکومتی و اقتصادی نیز بیان‌شده است که مرتبط به امور دنیوی مردم است.

ج) دیدگاه سوم علاوه بر اذعان نمودن قرآن به‌عنوان کتاب هدایت، معتقد به پاره‌ای از اشارات علمی در قرآن کریم است که می‌توان به آن‌ها جهت اثبات اعجاز علمی، استفاده کرد. در قرآن کریم اشاراتی به بعضی از علوم و مطالب علمی گردیده که استطرادی بوده اما همه علوم در قرآن کریم نیامده است. (شاهد، ۱۳۸۶: ۸۷) این مطلب مورد تأکید مفسرانی هم چون مرحوم طبرسی، زمخشری، طباطبایی، مصباح یزدی و آیت‌الله مکارم شیرازی قرارگرفته است. (طبرسی،۱۳۷۲، ج ۳: ۲۹۸)(زمخشری،۱۴۰۷، ج ۲: ۶۲۸) (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۴: ۳۲۵) (مصباح یزدی، ۱۳۸۵: ۲۲۹) (مکارم شیرازی،۱۳۷۷، ج ۱۱: ۳۶)

تحلیل و بررسی نظریات تفسیر علمی قرآن

به باور دانشمندان و محققان علوم قرآنی، اعجاز علمی قرآن مربوط به اشاراتی است که از زوایای سخن حق‌تعالی نمودار گشته و هدف اصلی نبوده است زیرا قرآن کریم کتاب هدایت‌اند و هدف اصلی آن جهت بخشیدن به زندگی و آموختن راه سعادت به انسان است. اگر چندگاه در قرآن به برخی اشارات علمی

برمی‌خوریم، ازآن‌جهت است که سخن از منبع سرشار علم و حکمت الهی نشات گرفته و از سرچشمه بی‌پایان حکایت دارد.«قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذی یَعْلَمُ السِّرَّ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ کانَ غَفُوراً رَحیماً» ای پیامبر بگو این قرآن را آن ذات اقدس نازل فرموده که اسرار آسمان و زمین را می‌داند و باوجود نیات ناپسند شما مردم، خداوند غفار و رحم گستر است و توبه نادانان را می‌پذیرد. (الفرقان/ ۶)

این امرطبیعی است که هر دانشمندی در رشته غیرتخصصی خود سخن بگوید، اما گاه از لابه‌لای گفته‌هایشان تعابیر ادا می‌شود که حاکی از دانش و رشته تخصصی وی است. هم‌چنین است اشارات علمی قرآن، گرچند هدف اصلی قرآن هدایت‌اند اما گاه مطالب ارائه می‌شود که می‌توان از آن استفاده علمی نمود. بلی در قرآن کریم اشاراتی به برخی از مطالب علمی صورت گرفته که استطرادی و عرضی است اما همه علوم بالفعل در قرآن مذکور نیست و آیاتی نیز در این زمینه وجود دارد. به‌عنوان نمونه «النحل/۳۸ و الانعام/ ۵۹» دلالت بر این دارد که تمام احتیاجات دینی و هدایتی مردم در قرآن به‌طور تفصیل یا مجمل ذکرشده است.

با توجه به پیشرفت‌های علمی جدید در جهان معاصر و تبلیغات مخالفین دین نسبت به جدایی دین از علم، می‌توان از اعجاز علمی قرآن، به‌عنوان دفاع از ساحت دین و نیز یکی از راه‌های جذب علاقه‌مندان به دین مخصوصاً جوانان بهره برد، چنانچه در چند سطر فوق بیان گردید مفسران و پژوهشگران معاصر نیز این نظریه را تقویت بخشیده و گام برداشتن در این زمینه را امری ضروری دانسته است.

معیار تفسیر علمی

دانشمندان و پژوهشگران علوم اسلامی در شیوه تفسیر علمی (استخدام علوم در فهم قرآن) با عنایت به مبانی پذیرفته‌شده (عدم قطعیت علوم تجربی) معیار چندی را برای صحت و اعتبار تفسیر علمی یادآوری می‌نمایند.

۱. تفسیر علمی توسط مفسری صورت پذیرد که دارای شرایط لازم باشد یعنی آشنایی با ادبیات عرب، آگاهی به شدن نزول آیه، آشنایی با تاریخ پیامبر (ص) و صدر اسلام در حدود که با آیه مربوط است، اطلاع از علوم قرآن، آگاهی از پیشینه‌ای فلسفی، علمی، اجتماعی و اخلاقی، پرهیز از هرگونه پیش‌داوری و...

۲. معیارهای تفسیر معتبر در آن رعایت شده باشد مانند پیروی از روش صحیح تفسیر، عدم منافات تفسیر باسنت قطعی، تفسیر بدون پیش‌داوری غیرضروری، عدم منافات تفسیر با آِیات دیگر و حکم عقل، استفاده از منابع صحیح در تفسیر

۳. تفسیر علمی باید به‌وسیله علوم قطعی صورت گیرد (علومی که به‌علاوه بر تجربه، به‌وسیله دلیل عقلی و... تائید شود) چون در قضایای علمی چند احتمال و جود دارد.

اولاً: قضیه علمی یقین به معنای اخص می‌آورده که مطابق واقع باشد. چون تجربه علمی همراه با دلیل عقلی است که به مرحله بداهت حسی می‌رسد.

ثانیاً: قضیه علمی یقین به معنای اعم می‌آورد، یعنی اطمینان حاصل می‌شود ولی احتمال طرف مقابل به صفر نمی‌رسد، چنانچه اکثر قضایای علوم تجربی این گونه‌اند.

ثالثاً: قضیه علمی گاه به‌عنوان یک تؤری یا نظریه ظنی مطرح است در آنجای که به مرحله اثبات نرسیده باشد.

با توجه به این سه فرضیه، صورت نخست در تفسیر علمی شرط است چون (قرآن و علم قطعی) معارضت ندارد بلکه قراین قطعی «نقلی، عقلی و علمی» برای تفسیر لازم است.

آثار مثبت انطباق قرآن با علوم تجربی

طرفداران تفسیر علمی، آثار و پیامد مثبتی را برای انطباق قرآن کریم با علوم تجربی و تفسیر علمی متذکر گردیده‌اند.

۱. اثبات اعجاز علمی قرآن موجب اتمام‌حجت بر کفار می‌گردد، چون قرآن کریم (برخلاف متون مقدس رایج در دنیا) نه‌تنها با علم معارضت ندارد بلکه مطالب علمی مهمی را نیز برای بشر به ارمغان آورده است.

۲. باعث روشن شدن تفسیر علمی آیات قرآن می‌گردد، چون تفسیر علمی خود یک روش در تفسیر است که بدون آن تفسیر قرآن ناقص خواهد بود.

۳. تفسیر علمی باعث می‌شود که پندار تعارض علم و دین حل گردد، چرا که با روشن شدن مطالب علمی قرآن کریم همه افراد باانصاف متوجه می‌شوند که اسلام، نه‌تنها با علوم سازگاراست، بلکه علم مؤید دین است.

آثار منفی انطباق قرآن با علوم تجربی

مخالفین تفسیر قرآن کریم و انطباق قرآن با علوم تجربی اعتقاد دارد که تفسیر علمی قرآن کریم پی آمد منفی زیاد به دنبال دارد که به چند نمونه آن اشاره می‌نمایم.

۱. تفسیر علمی قرآن کریم موجب تفسیر به رأی می‌گردد که این امر در متون دینی ما اکیدا نهی گردیده‌اند.

۲. تفسیر علمی منجر می‌شود به تأویل‌های غیرمجاز در آیات قرآن کریم؛ که امر هم از نگاه دینی و هم ازنظر عقلی درست نیست.

۳. تفسیر علمی ضمن تبدیل نمودن حقایق قرآن به مجازات و اعتراف به اینکه قرآن احتیاج به غیر دارد، موجب تطبیق و تحمیل نظریات علمی بر قرآن می‌گردیده و موجب شک مردم در صحت قرآن کریم می‌شود.

اعجازعلمی قرآن کریم

چنانچه بیان گردید اعجاز علمی قرآن کریم با دو دیدگاه افراط و تفریط مواجه است، درحالی‌که برخی افراد آن را به‌کلی منکرند بعض دیگر در آیات فراوان از قرآن ادعای اعجاز علمی کرده‌اند، که بخشی از آن قابل‌قبول و برخی دیگر موردنقد قرارگرفته است. مهم‌ترین ادعایی اعجاز علمی در قرآن موردند که به چند نمونه آن پرداخته می‌شود.

نیروی جاذبه

در آیاتی از قرآن بیان گردیده که خداوند آسمان را بدون ستون‌های دیدنی برافراشته است.«اللَّهُ الَّذی رَفَعَ السَّماواتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها» خدا است که برافراشت آسمان‌ها بی ستون که می‌بینید آن‌ها را پس مستولی شد. (رعد / ۲) و هم‌چنین «خَلَقَ السَّماواتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها» آفرید آسمان‌ها را بغیر ستونی که به بینند. (لقمان/ ۱۰) آیات فوق را اشاره به نیروی جاذبه و نشانه‌ای از اعجاز علمی قرآن دانسته‌اند، زیرا کشف نیروی جاذبه را بعض به ابوریحان بیرونی (م. ۴۴۰ ق.) ولی مشهور به نیوتن در قرن هفدهم میلادی نسبت می‌دهند. (روسو،۱۳۹۱: ۲۶۴-۲۶۷) پس اشاره قرآن به ستون‌های نامریی بین کرات آسمانی نوعی رازگویی علمی و از نمونه‌های اعجاز علمی قرآن کریم است، اما باید توجه داشت که جمع بودن واژه «عمد»(ستون‌ها) می‌تواند اشاره به نیروهای متعددی باشد که نیروی جاذبه یکی از مصادیق آن است و سایر نیروها هنوز کشف نشده است.

حرکت خورشید

قرآن در آیات متعددی به حرکت‌های خورشید اشاره‌کرده که برخلاف تصورات رایج در عصر نزول بوده امروزه آن حرکت ثبت‌شده است. برخی مفسران از آیه «وَ الشَّمْسُ تَجْرِی لِمُسْتَقَرٍّ لَها ذلِکَ تَقْدیرُ الْعَزیزِ الْعَلیم» و خورشید که به قرارگاه خود می‌رود، این است نظم خدای نیرومند دانا (یس/ ۳۸) حرکت انتقالی خورشید در درون کهکشان راه شیری، یعنی حرکت طولی خورشید به سمت معین یا ستاره دوردست را استفاده نموده‌اند. در این تفسیر «لا» به معنی «الی» و «مستقر» اسم مکان است. باید توجه داشت که مفسرین این آیه را جزء آیات اعجاز علمی قرآن می‌داند.

برخی از مفسرین از این آیه حرکت وضعی خورشید را استفاده نموده است. خورشید در قرارگاهی معین به دور خود می‌چرخد، این برداشت مبتنی بر این است که «لام» به معنی «فی» باشد.(جمعی از پژوهشگران قرآنی، ۱۳۹۱: ۳۵-۳۶)

برخی از دانشمندان معتقدند که درون خورشید دائماً انفجارهایی هسته‌ای صورت می‌گیرد تا انرژی، نور و گرما تولید کند، این انفجارها باعث زیرورو شدن مواد مذاب داخل خورشید می‌گردد که گاهی تا کیلومترها پرتاب می‌شود. (اوهانیان،۱۳۷۲: ۲۰) شاید بتوان از تعبیر «تجربی» در آیه ۳۸ یس، چنین استفاده نمود که حرکت به معنی جریان داشتن متفاوت با حرکت است که ما فهم می‌نمایم، خورشید نه‌تنها حرکت می‌کند، بلکه جریان هم دارد؛ یعنی هم چون آب در حال حرکت زیرورو می‌شود. این برداشت از آیه را که مورد تائید کشفیات علمی نیز هست می‌توان یکی از موارد اعجاز علمی قرآن به شمار آورد.(رضایی اصفهانی،۱۳۸۰، ج ۱: ۱۶۸) اما باید توجه داشت که اشارات قرآن به حرکت خورشید گرچه نوعی رازگویی علمی است؛ اما در بخش که در کتاب مقدس آمده، یعنی حرکت انتقالی دورانی خورشید، اعجاز علمی نیست و تنها در

بخش‌های که برخلاف هیئت بطلمیوس رایج در زمان نزول، بیان‌شده (مانند حرکت انتقالی مستقیم، حرکت وضعی، حرکت تا زمان معین و حرکت درونی خورشید) اگر به قطعیت برسد، اعجاز علمی قرآن کریم است.(همان، ۱۳۸۰: ۱۹۶) و هم‌چنین از آیه «وَ کُلٌّ فی فَلَکٍ یَسْبَحُون» (یس/ ۴۰) حرکت انتقالی دورانی خورشید به همراه منظومه شمس، یعنی حرکت دورانی خورشید در مدار خود که به دور ستاره‌ای خاص یا به دور مرکز کهکشان است یا به همراه کهکشان راه شیری است که به دور خود می‌چرخد استفاده‌شده است. وهم چنین از آیه «کُلٌّ یَجْری لِأَجَلٍ مُسَمًّی» (رعد/ ۲) نیز استفاده می‌شود که حیات خورشید تا زمان معینی ادامه دارد؛ که این استنباط از آیه مبارکه با نظریه علمی (که خورشید براثر انفجارهای هسته‌ای و سوخت مواد درونی آن تا چند میلیارد سال دیگر عمرش به پایان می‌رسد) مطابقت داده‌شده است.(اوهانیان،۱۳۷۲: ۲۰-۲۱)

زوجیت

در قرآن کریم در آیات متعدد به زوجیت میوه‌ها، گیاهان و انسان‌ها اشاره‌شده است. که به برخی از این آیات پرداخته می‌شود. «وَ مِنْ کُلِّ الثَّمَراتِ جَعَلَ فیها زَوْجَیْنِ اثْنَیْنِ یُغْشِی اللَّیْلَ النَّهارَ إِنَّ فی ذلِکَ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُون» رعد/ ۳ شعراء /۷ یس /۳۶ و همین مضمون در آیات لقمان /۱۰ و حج /۵ و ق /۷ و طه /۵۳ و اعراف /۱۸۹ نیز دیده می‌شود. در برخی آیات به زوجیت چیزهای اشاره‌شده است که انسان از آن تا هنوز اطلاع ندارد؛ و در برخی از آیات سخن از زوجیت همه موجودات به میان آمده است «وَ مِنْ کُلِّ شَیْءٍ خَلَقْنا زَوْجَیْنِ لَعَلَّکُمْ تَذَکَّرُون» ذاریات /۴۹ باید توجه داشته باشیم که واژه زوج در حیوانات به نر و ماده و در غیر حیوانات به هر یک از دو چیزی که قرینه یکدیگر است، گفته می‌شود و به چیزهای مقارن، مشابه و متضاد نیز اطلاق می‌گردد.(مکارم شیرازی وهمکاران،۱۳۷۰، ج ۱۸: ۱۷۸) ایشان این احتمال را نیز بعید ندانسته که «زوجیت» در اینجا اشاره به وجود ذرات مثبت و منفی در دل تمام اتم‌ها باشد،

زیرا می‌دانیم که همه اشیاء این جهان از «اتم» تشکیل یافته و اتم در حقیقت هم چون آجر برای ساختمان عظیم این کاخ بزرگ عالم ماده است. بعض نیز آن را اشاره به ترکیب اشیاء از «ماده» و «صورت» یا «جوهر» و «عرض» دانسته و بعض دیگر کنایه از «اصناف و انواع مختلف» گیاهان و انسان‌ها و حیوانات و سایر موجودات عالم می‌دانند.

به‌هرحال این آیه یکی از آیاتی است که در محدود بودن علم انسان را بیان می‌کند و نشان می‌دهد که در این جهان حقایق بسیاری است که از علم و دانش ما پوشیده است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۹:۳۷۸) برخی این آیات را اعجاز علمی قرآن دانسته و معتقدند انسان از قدیم می‌دانسته که برخی از گیاهان هم چون نخل، زوج هستند، اما نظریه زوجیت عمومی را کارل لینه گیاه‌شناس معروف سوئدی، در سال ۱۷۳۱ میلادی ابراز کرد؛ بنابراین، مردم عصر نزول از زوجیت همه گیاهان اطلاع نداشته ولی قرآن نه‌تنها به این مطلب، بلکه به زوجیت همه موجودات اشاره‌کرده که تا قرن اخیر کسی از آن اطلاع نداشت.(پلانک،۱۳۵۹:۹۴- ۹۵) گر چند اشارات قرآن به زوجیت همه موجودات حکایت از اعجاز علمی قرآن کریم دارد اما تطبیق آِه چهل نه سوره ذاریات با موارد هم چون الکترون‌ها، پروتون‌ها و کواکب قطعی نیست و این موارد حداکثر ممکن است از مصادیق آِیه مذکور به شمار آِید.

مراحل آفرینش انسان

قرآن کریم در آیات متعددی از مراحل آفرینش انسان یادکرده است. از این آیات استفاده می‌شود که زندگی انسان مراحل پانزده‌گانه دارد که عبارتند از:

۱. خاک «تراب و طین» که در سوره‌های مبارکه مؤمنون/ ۱۲ حج /۵ غافر/ ۶۷ بیان و تبیین گردیده است.

۲. آب «ماء، ماء دافق، ماء مهین» که در سوره‌های، طارق/ ۶ سجده/ ۸ مورد ارزیابی قرار گرفته است.

۳. منی «نطفه» که در سوره مبارکه قیامت/ ۳۷ مورد تحلیل، تبیین و ارزیابی قرارگرفته است.

۴. منی «نطفه مخلوط» که در سوره مبارکه دهر/ ۲ آمده و مورد تحلیل، تحلیل گران قرارگرفته است.

۵. علقه که در سوره‌های چون: مؤمنون/ ۱۴ حج/ ۵ غافر/ ۶۷ آمده و مورد ارزیابی قرارگرفته است.

۶. مضغه که در سوره‌های چون: مومنون/ ۱۴ حج/ ۵ آمده و موردپژوهش قرارگرفته است.

۷. تنظیم، تصویر و شکل‌گیری که در سوره مبارکه سجده/ ۹ به آن اشاره گردیده است.

۸. شکل‌گیری استخوان‌ها که در سوره مبارکه مؤمنون/ ۱۴ به آن اشاره و مورد ارزیابی قرارگرفته است.

۹. مرحله پوشاندن گوشت بر استخوان که در سوره مبارکه مؤمنون/ ۱۴ به آن اشاره شده است.

۱۰. آفرینش جنس جنین که در سوره مبارکه قیامت/ ۳۹ آمده و مورد ارزیابی و تحلیل قرارگرفته است.

۱۱. آفرینش روح و پیدایش گوش و چشم که در سوره مبارکه سجده/۶-۹ به آن اشاره‌شده است.

۱۲. تولد طفل که در سوره مبارکه غافر/ ۶۷ به آن پرداخته و مورد تحلیل و ارزیابی قرارگرفته است.

۱۳. بلوغ که در سوره‌های مبارکه حج/۵ غافر/۶۷ به آن پرداخته و موردتوجه دانشمندان قرارگرفته است.

۱۴.کهنسالی که به سوره‌های مبارکه حج/ ۵ غافر/ ۶۷ به آن اشاره شده و مورد ارزیابی قرارگرفته است.

۱۵.مرگ که به سوره‌های مبارکه حج/ ۵ غافر/ ۶۷ پرداخته و مورد تحلیل و تبیین قرارگرفته است.

این آیات مبارکه مشتمل بر برخی اشارات علمی است که پزشکان را به حیرت آورده، نه‌تنها اعجاز علمی قرآن کریم، بلکه اعجاز بلاغی قران کریم دانسته است.(احمدقرقوز،۸۴:۱۳۹۳)

هرچند هر یک از این مراحل آفرینش انسان، به‌تنهایی نمی‌تواند دلیل مستقل بر اعجاز علمی قرآن کریم باشد، اما با توجه به گواهی دانشمندان بر عدم آگاهی مردم عصر نزول از نظم در این مراحل، بیان وجینش آن، نوعی رازگویی علمی است که می‌تواند اعجاز علمی قرآن کریم به شمار آید.(بوکای، ۱۳۹۹:۲۷۶-۲۸۰)

نتیجه

چنانچه توجه نمودید در این مقاله به‌طور مختصر به مفاهیم اعجاز، پیشینه، دیدگاه‌ها و بعض آیات قرآن به‌عنوان اعجاز علمی اشاره گردید، هرچند می‌طلبند که در این زمینه پژوهش‌های دقیق و علمی صورت گیرد تا اعجاز علمی که یکی از مهم‌ترین ابعاد و جهات اعجاز قرآن کریم در عصر حاضر است. موردتحقیق و پژوهش قرار دهند.

دانشمندان و محققین علوم قرآنی در این حوزه سه دیدگاه کلی را مطرح نموند که عبارتنداز:

۱. دیدگاه اول: قایلین به وجود همه علوم و دانش‌ها در قرآن کریم بودند، این دیدگاه موردپذیرش دانشمندان و محققان علوم قرآنی قرار نگرفته و رد شدن.

۲. دیدگاه دوم: دانشمندان است که معتقد بودند قرآن صرفاً کتاب هدایت و انسان‌سازی است و اثر از مسائل علمی در آن نیست؛ این دیدگاه نیز موردقبول محققین و پژوهشگران قرار نگرفتن.

۳. دیدگاه سوم تفصیل: این‌ها باوجود اذعان به کتاب هدایت و انسان‌ساز بودن قرآن کریم، معتقد به پاره‌ای از اشارات علمی در این کتاب هستند که می‌توان به آن‌ها جهت اثبات اعجاز علمی، استشهاد جست. این دیدگاه موردقبول اغلب دانشمندان و محققین علوم قرآن و مفسرین معاصر نیز است.

پس از تحقیق و مطالعه پیرامون دیدگاه‌های مختلف در این خصوص می‌توان گفت که دیدگاه تفصیل با حقایق قرآنی و واقعیت محکم علمی سازگاری بیشتری دارد. عظمت قرآن کریم به‌ویژه در بعد اعجازی آن از جانب مختلف چه در حیطه اعجاز علمی و چه اعجاز تاریخی و... قابل‌بررسی و کنکاش است. هر چه انسان در ژرفای آن فرورود به انتهایش هرگز نخواهند رسید زیرا دامنه موضوعی و محتوایی قرآن کریم وسیع‌تر از آن است که بتوان آن را درک نمود.

امروزه با توجه به سوءاستفاده دشمنان و بد خواهان اسلام از پیشرفت‌های علمی جدید و نسبت دادن این کارها به خود و معرفی دین به‌عنوان نماد تحجر و عقب‌ماندگی و تعارض بادانش و توسعه و پیشرفت می‌توان با استناد به قرآن کریم، اعجاز علمی این مصحف را یکی از مهم‌ترین ابعاد و جهات اعجاز علمی دانست به‌طوری‌که حتی می‌توان از آن به‌عنوان نشانه اقتدار اسلام در علوم یادکرد.

قرآن کریم از آغاز نزول و حتی در نخستین آیه‌هایش مسلمانان را به علم و دانش‌اندوزی دعوت کرده، تشویق‌های قرآن باعث شد که مسلمانان در علم و دانش گوی سبقت را از دیگر ملل بربایند و با توکل به خدا و اطاعت از دستورات گهربار رسول اکرم (ص) در سایه قرآن و عترت علوم و دانش‌های گوناگون را

فراگرفتند و به‌گونه‌ای که جهان به اعتراف انسان‌های منصف وامدار و خوشه‌چـین علم مسلمانان است.

منابع

۱. قرآن کریم
۲. احمد قرقوز، عبدالحمید، (۱۳۹۳)، طب در قرآن، ترجمه کمال روحانی، تهران، ناشر آراس، چاپ چهارم
۳. انوری، حسن، (۱۳۸۱)، فرهنگ بزرگ سخن، جلد هفتم، تهران، انتشارات سخن، چاپ اول
۴. اوهانیان، هانس سی، (۱۳۷۲)، فیزیک نوین، ترجمه دکتر جلال‌الدین پاشایی راد، بهرام معلمی، تهران، نشر مرکز، چاپ اول
۵. بوکای، موریس، (۱۳۹۹)، مقایسه میان تورات، انجیل، قرآن و علوم، ترجمه ذبیح‌الله دبیر، تهران، ناشر دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ شانزدهم
۶. پلانک، ماکس، (۱۳۵۹)، تصویر جهان در فیزیک جدید، ترجمه مرتضی صابر، تهران، ناشر گسترده، چاپ سوم

۷.جمعی از پژوهشگران قرآنی، زیر نظر محمدعلی رضایی اصفهانی،۱۳۹۱، قرآن و علوم تجربی، قم، انتشارات پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن، چاپ اول
۸.دهخدا، علی‌اکبر، ۱۳۳۴، لغت‌نامه دهخدا، جلد چهل‌وپنج، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران
۹.رضایی اصفهانی، محمدعلی،۱۳۸۰، پژوهش در اعجاز علمی قرآن، رشت، انتشارات کتاب مبین، چاپ اول
۱۰. روسو، پی یر،۱۳۹۱، تاریخ علوم، ترجمه حسن صفاری، تهران، موسسه انتشارات امیرکبیر، چاپ نهم
۱۱. زمخشری، جارالله،۱۴۰۷، الکشاف عن حقایق التنزیل و عیون الاقاویل، لبنان، دار الکتاب العربی
۱۲. سیوطی، جلال‌الدین، الاکیل می استنباط التنزیل، ۱۴۰۵ ه، ق، بی جاه
۱۳. شاهد، رییس اعظم،۱۳۲۸۶، اعجاز قرآن از دیدگاه مستشرقان، انتشارات مرکز علوم اسلامی
۱۴. طباطبایی، محمدحسین،۱۴۱۷، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۱۵. طبرسی، فضل بن حسن، ۱۳۷۲، مجمع‌البیان فی تفسیر القرآن، ج ۴، تهران، انتشارات ناصرخسرو
۱۶.عمید، حسن، ۱۳۸۴/۱۳۸۲ فرهنگ فارسی عمید، ج سوم، تهران، امیرکبیر، چاپ دهم
۱۷. مصباح یزدی، محمدتقی، ۱۳۸۵، معارف قرآن، قم، مرکز انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)

۱۸. مکارم شیرازی و همکاران، ناصر،۱۳۷۰، تفسیر نمونه، جلد هجده هم قم، ناشر دار الکتب الاسلامیه، چاپ هشتم
۱۹. مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۷، پیام قرآن، مشهد، دارالکتاب الاسلامیه، چاپ اول
۲۰.میر محمدی زرندی، سید ابوالفضل،۱۳۷۵، تاریخ و علوم قرآن، دفتر انتشارات اسلامی، قم، چاپ چهارم.